

De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2019 en 2020

Johan Bos & Erik Bazuin

Onderzoek doen naar Sperwers is een uiterst spannende zaak. Nesten zijn iets lastiger te vinden dan die van de grotere roofvogels, en de keuze van broedplaatsen lijkt in toenemende mate buiten het verwachtingspatroon van de nestenzoekers te vallen. Bij de gevonden nesten is het altijd maar afwachten of de jongen uitvliegen, want een bezoek van Havik of Steenmarter, en recentelijk ook de Boommarter, is in Groningen geregeld de oorzaak van het mislukken van een nest. En zelfs al vliegen de jongen uit, dan is de kans groot dat ze zich binnen een paar maanden tegen het glas van een doorzonwoning te pletter vliegen. De Sperwer krijgt dus klappen uit alle hoeken. Het is eigenlijk een half wonder dat de soort het nog redelijk doet in Groningen. Het is daardoor ook een buitengewoon interessante soort om te onderzoeken.

In 2019 bracht minder dan de helft van de broedparen jongen tot uitvliegen. In 2020 was het broedsucces met 60% iets beter. Verdere details volgen in dit overzicht, dat vooral beschrijvend zonder al te veel speculatie wordt gepresenteerd.

Werkwijze

In de gehele provincie Groningen (en het noordoostelijke deel van de gemeente Tynaarlo/Drenthe) werden uit voorgaande jaren bekende territoria (c. 140 in totaal) en andere potentiële broedplaatsen (bosjes, tuinen, begraafplaatsen, c. 60) gecontroleerd op de aanwezigheid van plukplaatsen, ruipennen, oudervogels of bezette nesten. Bij een jongenleeftijd van twee tot drie weken werd het nest beklommen en werden de jongen gesekst, gewogen en gemeten (lengte van de handvleugel, zie Bijlsma 2006). Het aantal nestjongen werd bepaald door een optelsom van het aantal dode plus aantal levende jongen tijdens deze controle. Het aantal niet-uitgekomen eieren werd ook genoteerd, en tevens werd bepaald of de kuikens door luisvliegen geparasiteerd waren of niet. Later in het seizoen werden de territoria met nestjongen nog een keer bezocht om het broedsucces vast te stellen (Bijlsma 1994). Hier betekent 'succes' dat er minstens één jong is uitgevlogen. Het legbegin werd berekend aan de hand van de leeftijd van de jongen (Vedder & Dekker 2004, van Diermen & Donkers 2002).

Territoria

In 2019 werden er 62 territoria met bezette nesten in kaart gebracht. In 2020 werd de intensiteit van het nesten zoeken verder opgeschroefd en werden maar liefst 70 bezette territoria gevonden en gevolgd. Dit zijn behoorlijke aantallen, maar voordat we gaan juichen: van een toename van de broedpopulatie is waarschijnlijk niet te spreken. Zo waren 12 broedplaatsen, bekend uit 2019, niet meer in 2020 bezet. In sommige regio's van de provincie lijkt de populatie stabiel, maar in andere gebieden blijft de soort

kwakkelen. Dit wordt goed geïllustreerd door de twee plotjes die al sinds 2012 ieder jaar volledig worden uitgekamd: in Leek is de populatie gehalveerd en het broedsucces miserabel, terwijl rond Haren de Sperwer het juist enorm goed doet (Tabel 1) en oude eerder opgegeven plekken weer worden bezet en zelfs op nieuwe plaatsen broedvogels worden aangetroffen.

Foto 1. Pissnijdige sperwervrouw komt poolshoogte nemen tijdens controle van een nest in een meidoorn. Groningen, 19 juni 2020 (Foto: Erik Bazuin). *Agitated female Sparrowhawk present during check of nest in hawthorn, Groningen, 19 June 2020.*

Tabel 1. Gevonden broedparen van Sperwers in twee gemeenten in Groningen in 2012-2020; tussen haakjes percentage nesten met uitgevlogen jongen. *Number of Sparrowhawk territories located in two municipalities in Groningen in 2012-2020; percentage of successful nests in brackets.*

Jaar Year	Haren	Leek	Totaal Total
2012	6 (33%)	6 (33%)	12 (33%)
2013	6 (50%)	6 (50%)	12 (50%)
2014	8 (75%)	6 (83%)	14 (79%)
2015	8 (25%)	7 (71%)	15 (47%)
2016	9 (44%)	8 (88%)	17 (65%)
2017	6 (50%)	4 (50%)	10 (50%)
2018	6 (67%)	4 (50%)	10 (60%)
2019	8 (38%)	3 (0%)	11 (27%)
2020	9 (67%)	3 (0%)	12 (50%)

Nesten

De meeste nesten werden in loofbomen gevonden (65%). Meidoorn, zomereik, es, berk, Spaanse aak, en els zijn hier favoriet, maar ook in beuk, vlier, lijsterbes, boswilg, hazelaar, linde en esdoorn bouwt de Groningse sperwer zijn nest. Zelfs in gemengd bos gaat soms de voorkeur naar een loofboom uit. Onder de naaldbomen (35%) is het vooral grove den, douglasspar, fijnspar en sitkaspar wat de klok slaat. Een primeur als nestboomsoort deed zich voor met een nest in een vrijstaande atlasceder op een begraafplaats. Een opmerkelijk geval was een koppeltje Sperwer bij Loppersum dat voor de derde keer op rij (2018, 2019 en 2020) in het zelfde nest in een beuk broedde; normaal gesproken bouwen Sperwers ieder jaar een nieuw nest (Nicholas 1937, Bijlsma 1993).

Foto 2. Nest op vier meter hoogte in een eikje met bijna vliegvlugge jonge sperwers. Dit nest, met zes jongen, viel niet ten deel aan predatie of jongensterfte. Midlaren, 1 juli 2020 (Foto: Erik Bazuin). *Sparrowhawk nest at a height of 4 m in a small oak with chicks about to fledge, Midlaren, 1 July 2020. This nest, with six fledglings, was not depredated.*

Nestplaatskeuze

Inderdaad, de variatie in broedplaatskeuze is groot in de provincie Groningen. Er wordt gebroed in jong en oud hout, uitgestrekte bosgebieden en minimale strookjes houtopslag, in parken, grote tuinen, taludbosjes en begraafplaatsen. Met het traditionele beeld van het ideale sperwerbiotoop dat bestaat uit jong dicht

naaldhout (lariks of fijnspar) kom je als sperwerzoeker in Groningen bedrogen uit en menig zweetdruppel werd geproduceerd tijdens het zoeken in percelen met bramen, brandnetels of andere ondergroei. Een treffend voorbeeld van een buiten het verwachtingspatroon liggende nestplaats is een traditioneel territorium dat al sinds het eind van de jaren negentig vrijwel ieder jaar bezet was, een gemengd stuk bos van middeloude eiken en iets jongere grove dennen en douglassparren. Door de natuurlijke groei leek het bos ieder jaar minder geschikt als nestplaats te worden. In de periode 2014-18 zaten de nesten erg hoog (16-18 meter) in douglasspar of grove den. Houtkap in de winter van 2018/2019 resulteerde in een vrij open gemengd loofbos, met hier en daar nog een overgebleven douglasspar of grove den. In 2019 zat er, geheel volgens onze verwachtingen gebaseerd op jarenlange ervaring met roofvogels, geen Sperwer meer. Maar wat bleek in 2020: territorium gewoon weer bezet, met een nieuw nest in een enorme grove den op 17 meter hoogte, in een open en licht bos waar je normaal zou gaan zoeken naar buizerd- of havikhorsten, maar zeker niet naar sperwernesten. Een leerzaam momentje dus weer; Sperwers blijven je verrassen!

Broedbiologie

In 2019 lag het broedsucces van 59 gevolgde nesten op een belabberde 49%. Alleen in 2015 (Bos 2016b) was het succes lager. Vergelijk dit eens met bijvoorbeeld het onderzoek van Jan van Diermen in Noord-Brabant in het begin van de jaren negentig, waar in bossen 71%, in cultuurland 74%, en in dorpen zelfs 88% succesvol was. In 2020 deed de Sperwer het iets beter in Groningen, met een broedsucces van 60% bij 70 gevolgde nesten. Uitval kwam voor in de eifase, maar vooral in de jongenfase door predatie. Als jongen zonder sporen verdwijnen, is de Havik altijd de kwade pier, en niet geheel ten onrechte (Vroege 2012, Bos 2016a, Bos 2017b). Maar er zijn ook vermoedens die op Buizerd en Bosuil als predator wijzen (zie ook Vroege 2012, Donkers 2020).

Het heeft er alle schijn van dat er in toenemende mate sterfte onder nestjongen optreedt die niet aan predatie kan worden toegeschreven. Dode jongen op of onder het nest werden in 2014 twee keer, in 2015 nul keer, in 2016 één keer, in 2017 twee keer, en in 2018 geen enkele keer vastgesteld. In 2019 werden daarentegen bij vier nesten dode kuikens aangetroffen, en in 2020 bij maar liefst bij vijf nesten. In al deze gevallen blijft het gissen naar de oorzaken van deze sterfte (ziekte, weersomstandigheden, uitval ouder?). Het is ook maar de vraag of de toename echt is of een gevolg is van meer nestcontroles. Maar het blijft opvallend en iets om in de gaten te houden.

In 2019 lag het legbegin een dag later dan gemiddeld. Het gemiddeld aantal jongen per paar van 4.0 was iets hoger dan het gemiddelde over alle jaren tezamen (Tabel 2). Er waren zelfs vier 6-legsels onder de 19 gecontroleerde nesten (Tabel 2); 7-legsels zijn in de provincie Groningen nog niet eerder vastgesteld. Een gemiddeld aantal jongen van 4.2 was het hoogste ooit sinds de eerste metingen in 2014 (Tabel 2). In 2020 begon de eileg iets vroeger dan normaal (de vroegste begon op 15 april, de laatste op 17 mei). In 2019 troffen we in veel nesten luisvliegen op de jongen aan, maar minder dan in 2018 (zie Bos 2019). In 2020 werden bij pak-hem-beet één op de vier nesten

luisvliegen opgemerkt, een laag percentage vergeleken met eerdere jaren.

De seksratio bij nestjonge Sperwers in ons onderzoekgebied is 55-45 (307 mannen tegen 247 vrouwen in de periode van 2014 tot 2020, Tabel 2). Dit is opvallend, want het is niet de verwachte 50-50 verhouding die Bijlsma (1993) vaststelde in Nederland voor een grotere steekproef. Hoewel de scheve verhouding niet statistisch significant afwijkt van een gelijke verhouding, kan het betekenen dat er in Groningen iets bijzonders aan de hand is en een mannenoverschot geproduceerd wordt, zoals ook bij Haviken in Nederland is vastgesteld (Bijlsma 1993). Newton & Marquiss (1979) rapporteerden een verhouding van 51-49 in hun sperweronderzoek in Groot-Brittannië.

Tabel 2. Broedbiologische gegevens van Sperwer in de provincie Groningen en gemeente Tynaarlo/Drenthe (2014-20). *Mean start of laying, number of chicks fledging/successful nest, sex ratio (male-female), and percentage of nests where chicks were infested with louse flies; in brackets numbers of nests. Means on lowest line.*

Jaar <i>Year</i>	Legbegin <i>Start</i>	Jongen <i>Chicks</i>	Seksratio <i>M-F</i>	6-legsels <i>C/6</i>	Luisvliegen <i>Louse flies</i>
2014	27/4 (n= 20)	4.0 (n= 23)	42-32	4 (17.4%)	45% (n= 20)
2015	29/4 (n= 15)	3.3 (n= 15)	26-23	1 (6.7%)	20% (n= 15)
2016	29/4 (n= 17)	4.1 (n= 17)	33-36	5 (29.4%)	47% (n= 17)
2017	30/4 (n= 27)	4.0 (n= 27)	60-44	3 (11.1%)	59% (n= 27)
2018	1/5 (n= 19)	3.4 (n= 21)	41-25	2 (9.5%)	79% (n= 19)
2019	30/4 (n= 18)	4.0 (n= 19)	33-30	4 (21.1%)	63% (n= 16)
2020	28/4 (n= 31)	4.2 (n= 32)	72-57	4 (12.9%)	26% (n= 31)
Gem.	29/4 (n=147)	3.9 (n=154)	307-247	23(15.0%)	48% (n=145)

Nalegsel

In het Noordlaarderbos werd op 20 april 2019 een nieuw nest in een bekend territorium aangetroffen. Bij controle op 29 mei bleek het nest leeg te zijn, en de pluisjes en eierschaalresten maakten duidelijk dat het nest gepredeerd was. De ouders waren nog aanwezig. Op 27 juni vonden we verse poepsporen en prooien. We waren verbaasd een broedend vrouwtje op het nest te zien zitten. Uit vergelijking met ruipennen bleek het niet om een andere vrouw te gaan. Op 18 juli konden er twee jongen geringd worden. Op basis van de biometrische gegevens werd het legbegin berekend op 27 mei. Dat kon dus niet kloppen. Zoals Van Diermen & Donkers (2002) al signaleerden is de ligduur van nalegsels enkele dagen korter dan bij reguliere legsels. Het legbegin werd derhalve aangepast naar 30 mei. Een latertje! Beide jongen zijn uitgevlogen. Het verhaal heeft veel gemeen met dat van Pieter Wouters (Wouters 2001).

Conclusie en plannen

De Sperwer blijft kwakkelen in de provincie Groningen (Bos in serie). De achteruitgang is drastisch in sommige delen van de provincie. Dit lijkt vooral zo te zijn in gebieden waar predatie hoog is en dat is misschien ook wel logisch. Toch zijn er ook regio's waar een verbazingwekkend herstel van de populatie te zien is. Hoe kan dit, en blijft dit zo? Inzet van cameravallen bij nesten is een mogelijkheid om meer kennis over predatie te verzamelen (Bos 2017b, Vroege & Levering 2019). We hopen ook meer informatie te krijgen over verplaatsing en bezetting van broedplaatsen, de invloed van predatie op individuen, en over verblijfplaatsen in de winter. Daarom hebben we in 2020 bij 120 jonge sperwers gele kleurringen met opschrift aangebracht (Foto 3). De kleurringen vallen op en lijken nu al meer terugmeldingen op te leveren: binnen een krappe maand na het ringen kregen we al vier terugmeldingen van jongen die zichzelf tegen glas te pletter hadden gevlogen... Wie weet heeft de kleurring de vindsters eerder op het spoor gezet dat de dode Sperwer een ring droeg, en dus een grotere kans op terugmelding? Niet het soort terugmeldingen waar we op zitten te wachten, deze doodvondsten, maar toch ook wel weer waardevolle informatie.

Foto 3. Pas uitgevlogen jong met kleurring Y-FOK. Midlaren, 1 juli 2020 (Foto: Erik Bazuin). *Colour-ringed fledgling Sparrowhawk (Y-FOK), Midlaren, 1 July 2020.*

Dank

Dit onderzoek werd andermaal mogelijk gemaakt met de hulp van onverzettelijke nestenzoekers, talentvolle klimmers, scherpe waarnemers, noeste handhavers en coulante terreinbeheerders. Onze dank gaat uit naar Arjan Bakker, Rob Bijlsma, Jacob de Bruin, Martin Bul, Arjan Dekker, Hans Dijkhuis, Jack Frugte, Danny Gerrets, Alwin Hut, Henk van der Jeugd, Bauke Koole, Leon Luijten, Yaco Maestre, Lodi Nauta, René Oosterhuis, Madeleine Postma, Nathan Roosnek, Wouter Rozema, Marcel Sandifort, Jasper Schut, Simone van der Sijs, Hans van der Snoek, Fokke van der Veen, Sylvie Westerhof, Albert-Erik de Winter, Louis Witte, Henri Zomer, Hortus botanicus Haren, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, en Het Groninger Landschap.

Summary

Bos J. & Bazuin E. 2021. The Sparrowhawk *Accipiter nisus* as a breeding bird in the province of Groningen in 2019 and 2020. De Takkeling 29: 85-92.

Since 2012, when a province-wide survey of breeding Sparrowhawks was initiated, some 140 territories have been recorded in Groningen, with another 60 possible breeding sites. Fortunes differ widely, as illustrated by two municipalities that have been monitored since 2012: Sparrowhawks in Haren were largely stable in numbers, whereas those in Leek steeply declined. These trends reflect the overall picture for Groningen, where numbers fluctuate and predation has increased in the course of the years. In the past few years other causes of nest failure propped up, of which the causes remained unknown. Sparrowhawks in Groningen use a wide variety of trees as nesting place, with a preponderance of deciduous trees (partly reflecting availability). Nest success in 2019 was low, and average in 2020, start of laying averaged respectively 28 April and 29 April, also about average for the period 2014-20. The overall sex ratio for 2014-20 was in favour of males (307 vs. 247), which deviates from the country-wide sex ratio which is almost 50-50. The proportion of chicks infested with louse flies varied substantially between years, in 2019-20 for example 26% and 48% respectively. In order to come to grips with the decline and with the wide variations in local breeding success, a colour-ring program for chicks was initiated and trap cameras will be used to detect causes of nest failures.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlands Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1994. Het belang van een nestcontrole tussen ringen en uitvliegen van roofvogels. De Takkeling 2(3): 45-49.
- Bijlsma R.G. 2006. Handleiding veldonderzoek roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bos J. 2013a. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2012. De Takkeling 21: 129-131.
- Bos J. 2013b. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2013. De Takkeling 21: 204-208.
- Bos J. 2015. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2014. De

- Takkeling 23: 86-88.
- Bos J. 2016a. Opmerkelijke oogst van geringde prooien bij inspectie van een Haviksnest *Accipiter gentilis* na de broedtijd. De Takkeling 24: 121–123.
- Bos J. 2016b. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2015. De Takkeling 24: 133-138.
- Bos J. 2017a. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2016. De Takkeling 25: 73-78.
- Bos J. 2017b. Ervaringen met een cameraval bij een sperwernest *Accipiter nisus*, of: de schijn van een superterritorium. De Takkeling 25: 244-250.
- Bos J. 2018. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2017. De Takkeling 26: 149-153.
- Bos J. 2019. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2018. De Takkeling 27: 146-152.
- Diermen J. van 1996. Sperwers in dorp, cultuurland en bos. De Levende Natuur 97(2): 43-51.
- Diermen J. van & Donkers H. 2002. Broedduur bij Sperwers *Accipiter nisus*: duur van de eifase en berekening van het legbegin. De Takkeling 10: 74-84.
- Donkers H. 2020. Beperkt het terreingebruik van de Bosuil *Strix aluco* de nestplaatskeuze van Sperwers *Accipiter nisus*? De Takkeling 28: 133-144.
- Haan P. de 2011. Inventarisatie van Havik *Accipiter gentilis* en Sperwer *A. nisus* rond Groningen. De Takkeling 19: 193-196.
- Newton, I. & M. Marquiss 1979. Sex ratio among nestlings of the European Sparrowhawk. Am. Nat. 113: 309-315.
- Nicholas W.W. 1937. A Sparrow-Hawk's Eyrie. Brown & Sons, Ltd., London.
- Vedder O. & Dekker A.L. 2003. Duur van de eifase en berekening van het legbegin bij de Sperwer *Accipiter nisus*. De Takkeling 11: 209-215.
- Vedder O. & A.L. Dekker 2004. Groei en leeftijdsbepaling van nestjonge Sperwers *Accipiter nisus*. De Takkeling 12: 239-246.
- Vroege J.A. 2012. Predatie van roofvogels door andere roofvogels in het Noord-Kennemerlands Duin. De Takkeling 20: 145-154.
- Vroege J. & H. Levering 2019. Cameraval bij sperwernest *Accipiter nisus* in de duinen bij Castricum in 2018. De Takkeling 27: 157-165.
- Wouters P. 2001. Vervolglegsel bij een Sperwer *Accipiter nisus*. De Takkeling 9: 71-72.

Adres: De Savornin Lohmanlaan 55, 9722 HD Groningen, ioan.bos@gmail.com